

בראשיתו של הקרע

מ. א. ב. ב.

המפלגה הבולשאוויסטית, במכתב מ־27 במאָרס 1948. מרכז המפלגה טוען לזכותם של אנשי ברית־המועצות לקבל ידיעות מכל איש שלהם. הוא מכחיש שהוצע להם קודם לכן לקבל חומר מאת הממשלה או המפלגה הקומוניסטית, עומד על היחס נטול־האדיבות כלפי שליחיהם, מזכיר אמירות כגון זו של ק. פופוביץ שאמר, כביכול, ש„צריך להפחית את מספר המומחים של ברית־המועצות ב־60%“, או של מ. דיז'לאס ש„הקצינים הסוואטיים נחותים במוסריותם מהקצינים הבריטיים“, וכאן טרניה: איש במרכז המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה לא הגיב על הדברים ולא הגן על כבודם של ברית־המועצות ואנשיה. במכתב כלולות כמה האשמות נוספות: „ידוע לנו כי בקרב החברים המנהיגים של יוגוסלאוויה נשמעים דיבורים אנטי־סוואטיים, כגון: „המפלגה הבולשאוויסטית יצאה לתרבות רעה“, „בסס־ר שולט שוביניזם של גדלות“, „סס־ר שואפת לכבוש את יוגוסלאוויה באופן כלכלי“, „הקומאינפורם הוא אמצעי להשתלט על המפלגות הקומוניסטיות של מדינות אחרות“, „יוגוסלאוויה היא נושא הסוציאליזם המהפכני האמיתי“. בעלי המכתב אמנם מודים בזכות הבקורת, אבל צריך שהבקורת תהיה גלויה ולא „מאחורי הפרגוד“. וכן: קיומה של המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה הוא ליגאלי־למחצה, אין הבסיס בה דימוקראטי, כי רוב חברי המרכז לא נבחרו אלא סופחו, בלא בחירות, ואין כותבי המכתב „מוכנים לראות בה מפלגה קומוניסטית־לניניסטית, בולשאוויסטית“.

לפי תורת מארכס ולנין המפלגה הקומוניסטית היא בראש הכוחות המנהיגים, ואילו ביוגוסלאוויה הבסיס הוא החזית הלאומית.

ועוד דבר: מרגל בריטי יושב במשרד החוץ היוגוסלאוי, ושמו ניתן במפורש באותו מכתב. ג. המפלגה הקומוניסטית של יוגוסלאוויה משיבה במכתב מ־13 באפריל 1948:

אכן ברית־המועצות שואבת ידיעות מאנשים בלתי אחראים, ששנים מהם נזכרים בשמותיהם. תמוה הסגנון כולו. במוסקה שהתה משלחת יוגוסלאווית וכלל לא הובאו לפניה שאלות לרגל הטענות האלו ולא נמסר לה דבר על כוונת ברית־המועצות לקרוא חזרה את מומחיה. גם הודעה על כך לא נשלחה עד היום. העמית דונו נוכח עובדה, ללא כל בירור מוקדם, אומר המכתב. עוד ב־1946 מסר טיטו לשגריר לאווראָנטיאָב, כי

בראשית 1948 קרה דבר בתולדות הקומוניזם באי־רופה, אשר לא חזוהו מראש לא במחנהו ולא מחוצה לו: חל קרע בין ברית־המועצות למדינה מהפכנית אחרת, היא יוגוסלאוויה.

הקרע לא בא באופן רשמי בין שתי המדינות. בין אלו קיימים עד היום יחסים דיפלומאטיים, כל אחת מקיימת נציגות דיפלומאטית בבירת חברתה. הן מחליפות ביניהן אגרות בנושאים שונים. הקרע נגזר במוסקבה ובוצע על־ידי הקומאינפורם, ויצא חרם על המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה ועל ראשיה, שהם גם ראשי המדינה. חרם זה העמיק לחדור לצמרת שתי המדינות, עד שנתהווה קרע בין המדינות עצמן. ומה תימה? מטעם המפלגה הבולשאוויסטית התמו, בח־ליפת־הדברים המכרעת, סטאלין ומולוטוב, ומטעם המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה — טיטו וקארדאָל. המעיין בחליפת המכתבים שבין ראשי המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה (טיטו וקארדאָל) לבין המפ־לגה הקומוניסטית בברית־המועצות (סטאלין ומולוטוב), שקדמה להחלטת הקומאינפורם, אי־אפשר לו שלא יגיע לידי מסקנה, כי הנימוקים אשר הובאו ונידונו במכתבים אלה לא היו עיקרי. הכתוב מגלה טפח ומכסה טפחיים, והכרח לקרוא בין השיטין. לא שהסגנון אינו ברור כל צרכו, אלא הרושם הוא שהמריבה היא בתחומים אחרים שאף צד לא פירשם בגלוי. העילה למריבה נראית עמוקה יותר, אף כי זו טרם הגיעה לידי ביטוי.

ואלה המכתבים לפי תאריכיהם (*):

א. מכתב טיטו מיום 18 במאָרס — אגב, זהו המכתב היחידי שנכתב על־ידי המרשל בתורת ראש הממשלה היוגוסלאווית אל מולוטוב בתורת שר החוץ — בשאלת החלטתה של ברית־המועצות לקרוא בחזרה מיוגוסלאוויה את יועציה ומדריכיה הצבאיים, משום שאלה „מוקפים אי־ידידות“, וכן את מדריכיה האזרחיים. טיטו אומר, כי „החלטה זו היא בלתי־מובנת ותמוהה בעינינו“. מן המכתב אנו למדים, כי השאלה השנויה בויכוח היא, שאנשי ברית־המועצות שואבים ידיעות מכל צד — כל המביא ידיעות טוב הוא בעיניהם — ואילו ממשלת יוגוסלאוויה רוצה שיקבלו ידיעותיהם ממנה או ממרכז המפלגה הקומוניסטית.

ב. על מכתב זה עונה לא מולוטוב, אלא מרכז (*) התמצית הוכנה עפ־י החוברת „מכתבי SKKPJ ו־OKSKP“, בלגראד 1948.

שקרה למשלחת עתונאינו בפראג. התוצאות מכל אלה היו קשות מאד לארצנו. אנו מבקשים שענין זה ייגמר באופן שינתן לנו באמת להוכיח שההאשמות נגדנו אינן נכונות, כלומר שאנו בונים בעקשנות את הסר-ציאליות ונשמור אמונים לברית-המועצות, נאמנים לתורת מארכס, אנגלס, לנין וסטאלין. העתיד יוכיח — כשם שהעבר כבר הוכיח — כי נגשים מה שאנו מבטרי הים לכם".

ו. תשובת המפלגה הבולשאוויסטית מ-22 במאי 1948 אמרה:

אין טעם לכל הטענות על אי-שיוון. האינפורם-ביוור מורכב מתשע מפלגות ולו זכות בקורת. גם אם טיטו וקארדאץ' מצהירים מה שמצהירים — אין יסוד להאמין להם. בין שיבואו למושב האינפורם-ביוור ובין שלא יבואו, המפלגה הבולשאוויסטית תדרוש בתוקף שהוא ידון במצב שנתהווה במפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאביה במושב הקרוב. על-פי בקשת המפלגות הצ'אכר-סלואקית וההונגארית — הסכמנו לדחות את המושב עד אמצע יוני.

חליפת המכתבים נסבה, אפוא, על ענינים אלה: משכורתם הגבוהה של המומחים הסוואטיים ביוגוסלאביה; יחס של אי-ידידות כלפי המומחים ביוגוסלאביה; לשון בלתי-חברית ואי-ידידות כלפי ברית-המועצות במנהיגות היוגוסלאביות; הרכבו הבלתי-דימוקראטי של הוועד המרכזי.

ב

מבין השיטין מבצבצת טענה אחת הנראית חשובה ביותר: מנהיגי ברית-המועצות חוששים שמנהיגי יוגוסלאביה, שהם גם ראשי המדינה וגם ראשי המפלגה, אינם נאמנים די הצורך לברית-המועצות. זוהי נקודה שתחזור ותתעורר ותגלה כוחה אחר כך בכל מדינות הדימוקראטיה העממית.

ההמשך ידוע: הקומאינפורם הוציא החלטתו בלא השתתפות נציגי יוגוסלאביה.

אחרי הנמקה שבה נשנות בעיקרן טענות המפלגה הבולשאוויסטית נגד המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאביה, ויה, מסיק הקומאינפורם את המסקנות הבאות: (*): "האינפורם-ביוור סבור, לאור כל הנ"ל, שהוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאביה הוציא עצמו ואת המפלגה היר-גוסלאבית מחוץ למשפחת המפלגות-האחיות הקומוניסטיות, מחוץ לחזית הקומוניסטית המאוחדת, ובעקבות אלה מחוץ לשורות האינפורם-ביוור".

(*) תורגם מתוך גליון מ-1.7.48 (מס. 16) (13) שהוצא בבוקרשט ע"י האינפורם-ביוור — באנגלית, עמוד א'.

המומחים הסוואטיים יקרים מדי. השגריר השיב שאין הוא רואה אפשרות להורדת השכר (הללו נהגו לקבל 30,000—40,000 דינרים לחודש, לעומת השכר הרגיל והמקובל בין 9,000—11,000 דינרים לחודש — המעתיק), והוסיף: עשו כהבנתכם.

עוד ב-1945 הסביר טיטו לסטאלין כי דו"לאס לא אמר כלל את הדברים המיוחסים לו. ברית-המועצות נהגת מנהג השתמטות לגבי המשכת מסחר החליפין לשנת 1948. הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית היוגוסלאבית מורכב מ-26 חברים, מהם רק שבעה שסופחו. אשר לחזית הלאומית, הרי המפלגה הקומוניסטית היא בראש החזית. יוגוסלאביה וסס"ר מן הצורך שיחסינה יתהדקו ושידידות תהיה שרויה ביניהן.

ד. והרי תשובת המפלגה הבולשאוויסטית מ-4 במאי 1948:

מכתב המפלגה היוגוסלאבית מ-13 באפריל 1948 רק מטשטש ומחריף את המצב. אין בו הכרת האמת והודיה על החטא או הצורך להסיר את החטאים. הבר-קורת נתקבלה בדרך זעיר-בורגנית, ובולטת שאפנותם של המנהיגים, "מדוע צריכה ברית-המועצות להאמין לטיטו וקארדאץ' ולא לחייליה הישירים? — לא באו תלונות מעין אלו מחיילינו במדינות אחרות". המכתב טוען שעדיין יש מרגלים בשירות משרד החוץ של בלגראד. אשר לטריאסט, "אי-אפשר אחרי מלחמה קשה להתחיל במלחמה בגלל טריאסט". ושוב: טיטו הוא אנטי-סוואטי. "טיטו וקארדאץ' מציעים שנציג המפלגה הבולשאוויסטית יבוא ליוגוסלאביה ויווכח במקום. דרך זו היא בעינינו בלתי נכונה... אין לנו ענין בעובדות מסוימות... חילוקי הדעות הם פרינציפיוניים". מכאן ואילך מועברים חילוקי הדעות לאינפורם-ביוור!

ה. על כך השיבו קצרות טיטו וקארדאץ' ב-17 במאי 1948 בשם מרכז המפלגה הקומוניסטית:

"קבלנו מכתבכם מ-4 במאי 1948. למותר לכתוב איזה רושם קשה עשה עלינו המכתב הזה. הוא שיכנע אותנו כי לחינם כל הוכחותינו עלידי עובדות, שכל ההאשמות נגדנו הן פרי אינפורמאציה מסולפת. איננו בורחים מפני בקורת בשאלות עקרוניות, אבל בענין זה אנו מרגישים אי-שיוון במידה כזו עד שאין באפשרותנו להסכים שהוא יוחלט עתה במושב הקומאינפורם. תשע מפלגות קבלו מכתבכם הראשון בלי להודיע לנו תחילה, וכבר יש להן דעה קדומה. תוכן מכתביכם לא נשאר ענין פנימי של מפלגה יחידה, אלא חדר מחוץ לחוג המותר, והתוצאה היא כיום שבמדינות כצ'אכוסלואקיה והונגאריה פוגעים לא רק במפלגתנו אלא במדינתנו כולה, כעדות המקרה

הדת נגד האימפריאליזם! והיה אם מנהיגיה הנוכחיים של המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאביה יוכיחו שאין הם מסוגלים לחזור בהם כא-מור, עליהם להתליפם ולהעמיד בראש המפלגה מנהיגות חדשה, בין-לאומית".

"האינפורם-ביורו אינו מטיל ספק, כי אמנם יש בכוחה של המפלגה הקומוניסטית היוגוסלאבית להגשים משימת-כבוד זו".

ג

הריב בין בלגראד ומוסקוה נתגלע, לכאורה, עקב דבר של מה-בכך: ראש ממשלת יוגוסלאביה פנה לשר-החוץ של ברית-המועצות במכתב (מ-17 במארס 1948) בו שאל אם אמת הדבר, כי זו האחרונה עומדת לקרוא בחזרה את מומחיה. בידי שר-החוץ של מוסקוה היה להשיב הן או לאו — או לפרש את הנימוקים מדוע לא הודיע על כך קודם ומשום-מה נתקבלה החלטה פוגעת מעין זו — אך כל זה בצינורות הדיפלומטיים הרגילים, או במכתב אישי לראש-הממשלה כאשר עשה ראש ממשלת יוגוסלאביה. אולם הפעם נזנחו כל הנימוסים המקובלים. שר-החוץ של ברית-המועצות העביר את המכתב למרכז המפלגה הבולשאוויסטית. וזו השיבה, כשר-החוץ עצמו תתום על התשובה, לא כשר-החוץ אלא כחבר-המרכז.

יתרה מזו: המרכז אינו משיב בענינים מפלגתיים גרידא, אלא הוא מגיב כאילו בשם ברית-המועצות. מכתבי המפלגה הבולשאוויסטית מלאים טענות הנוגעות למדינת ברית-המועצות ביחסיה עם מדינת יוגוסלאביה, ואך מעט מאד לענינים מפלגתיים ממש.

ועוד דבר בלתי-רגיל: חליפת המכתבים החלה במחצית השניה של מארס 1948 — ובאמצע יוני כבר ישב האינפורם-ביורו והחליט על נידוי המפלגה הקומוניסטית של יוגוסלאביה. לפנינו מירון ממש לקראת הנידוי. ברי, במעט רצון טוב וחברות נאמנה ניתנו הדברים לחיסול. הרי, למשל, מכתבם של היוגוסלאבים וים מ-17 במאי 1948 פותח פתח לפיוס: בו הצהרת נאמנות לברית-המועצות, ואפילו לסטאלין, החתום עצמו על המכתבים אל היוגוסלאבים. אולם מצד המפלגה הבולשאוויסטית אין כל נטיה להתפייסות. בולט הרצון לפעול במהירות נגד החשודים במרי, ויפה שעה אחת קודם. והנה מרוצה כזו תיתכן רק בין מפלגות. הצינורות הדיפלומטיים פועלים לאטם, בישוב הדעת, העלול להביא לידי התפשרות. במקום שאין רצון להתפשרות מצוי, הרי הצינורות הדיפלומטיים הם מעצור ולא יצלחו. מפלגה, לעומת זה, אינה קשורה בנימוסים בסורתיים, הרי זו "ברית-אחים" בלבד, וברגע שהיא רואה לפניה לא אחים אלא יריבים, או

"האינפורם-ביורו מניח שהיסוד לכל השגיאות ששגתה המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאביה הוא בעובדה, שאין לפקפק בה כלל, שיסודות לאומניים, שנתקיימו קודם לכן בצורה מוסית, הצליחו במשך חמשת-ששת החדשים האחרונים לתפוס עמדת מפתח בהנהגת המפלגה הקומוניסטית של יוגוסלאביה, וכתוצאה מכך נטשה המנהיגות של המפלגה הקומוניסטית היוגוסלאבית את המסורת הבין-לאומית... ועל-תה על דרך הלאומניות".

"דברי יוגוסלאביה מגזימים בהרבה בהערכת כוחות הפנים הלאומיים של מדינתם וכוח השפעתם, ועל כן סבורים הם שיוכלו לשמור על עצמאותה של יוגוסלאביה ולבנות את הסוציאליזם בלי תמיכתן של המפלגות הקומוניסטיות שבמדינות אחרות של הדימוקראטיות העממיות ושל ברית-המועצות. הם סבורים שיוגוסלאביה החדשה יכולה להמשיך דרכה בלי עזרתם של הכוחות המהפכניים. המנהיגים היוגוסלאביים מגלים עניית-הבנה במצב הבין-לאומי ורגש פחד מפני איומי הסחיטה של האימפריאליסטים ומשום כך סבורים הם שבזמן תורים יוכלו להתרפס ולמצוא חן בעיני המדינות האימפריאליסטיות. לדעתם יוכלו לעמוד עמן על המקח בדבר עצמאותה של יוגוסלאביה ויביאו בהדרגה את העם היוגוסלאבי שיהיה נשען על מדינות אלו, כלומר על הקאפיטאליזם. בזה הם נמשכים אחרי ההנחה הנודעת שמקורה בחוקים לאומיים-בורגניים, כי "מדינות קאפיטאליסטיות מסכנות את עצמאותה של יוגוסלאביה פחות מברית-המועצות".

"ברור, איפוא, כי מנהיגי יוגוסלאביה אינם מבינים, או מעמידים פנים כאילו לא הבינו, שקו לאומי כזה עלול להוריד את יוגוסלאביה אך לדרגת ריפובליקה בורגנית רגילה, להביאה עד אבדן עצמאותה והפיכתה למושבתן של הארצות האימפריאליסטיות".

"האינפורם-ביורו אינו מפקפק כלל, כי בתוך המפלגה הקומוניסטית של יוגוסלאביה מצויים די אלמנטים בריאים נאמנים למארכ-סיזם-לניניזם ולמסורתה הבין-לאומית של המפלגה ולחזית הסוציאליסטית המאוחדת".

"תפקידם של אלה הוא להביא את מנהיגיהם הנוכחיים לידי כך, שיכירו בשגיאותיהם בפומבי וביושר ויתקנו אותן, ישימו קץ ללא-מנות, יחזרו אל הבין-לאומיות ויתקנו שוב, בכל דרך אפשרית, את החזית הסוציאליסטית המא-"

נותקו קשרי המסחר, מיד הופעל הלחץ הכלכלי. הנה כי כן, מדינות שמספר אוכלוסייתן הוא כרגע מיליארד נפש עשו יד אחת — בשם הסוציאליזם ובשם המהפכה — ללחוץ ולכוף מדינה, קטנה לפי הערך, שאוכלוסייה רק ששה-עשר מיליון, שבדרך כלל שאי-פוטיה כשאיפוטיהן.

ולכאורה, אין לפקפק בתוצאות הצפויות. וראה זה פלא: הלחץ אינו פועל, בא מחסור, אך אינו מכריע. באה הצטמקות, אך לא נס הלית, הרבה כוחות חיוניים לא אבדו.

והרי טעות שלישית: כשלוש שנים חלפו מיום הקרע, והנה לא נמכרה יוגוסלאוויה למערב ולא הפכה למדינה בורגנית. היא מוסיפה לשאת בעול המהפכה. „נרעב ללחם ונהלך יחפים ולא נמכור את האידאות שלנו בכסף“. יוגוסלאוויה קיבלה כמה מלוות מן המערב, אך לא היה באלה כדי לסייע לפיתוחה הסוציאליסטי של מדינה זו. אף על פי כן הוסיפו מנהיגי יוגוסלאוויה ללכת בדרכם בעקשנות.

שמא היתה, איפוא, הוצאתה של המפלגה הקומוניסטית היוגוסלאוויה ממשפחת המפלגות הקומוניסטיות אף היא בגדר טעות — ואולי המרה והקשה ביותר? אך דוקא כאן אין מקום לספק. ביחסים שבין ברית המועצות ל„דימוקראטיות העממיות“ מכריע לא כשרור גם הפוליטי או האדמיניסטרטיבי של מנהיגי מדינה זו או אחרת, אלא שיעור מהימנותם על דברי המפלגה הבולשאוויסטית במוסקווה. וכיון שיצא הקצף מטעם המפלגה על קבוצת מנהיגים של אחת המדינות והמפלגות-האחיות, הרי ברית-המועצות מפעילה כל כוחה וכוח מוסדוניה נגד אותה מדינה, ואחריה עונות אמן כל שאר המדינות והמפלגות הקומוניסטיות בתוכן. הקשר בין המדינות הוא רק קשר שבשיגרה — אולי שיגרה בורגנית, שריד מן העבר. מכיון שהמפלגה הקומוניסטית מגיעה לשלטון במדינה מסוימת, עובר מרכז-הכובד ליחסים שבין המפלגה הקומוניסטית לבין המפלגה הבולשאוויסטית במוסקווה, שההכרעה בידיה.

ח

בפרק-הזמן שחלף משעת החלטת הקומאינפורם נתרחשו תמורות רבות. ההפיכה במפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה, שקיוו לה מוסקווה והאינפורם-בירור, לא באה. ברית-המועצות, ואתה כל המדינות הגרורות, קיימו איבתן ליוגוסלאוויה הלכה למעשה: ניתקו כל קשרי מסחר, הצרו צעדיהם של נציגי יוגוסלאוויה בתוכן, הרבו במקרי גבולות, והרחיקו את שליחי מוסדות יוגוסלאוויה ממרבית ארגוני הפועלים הבין-לאומיים הנתונים בתחומי השפעתן. ובפרק-הזמן הזה עשו גם ראשי יוגוסלאוויה החדשה, המוחרמים והמנו-

אף אויבים, שוב אין כללים מחייבים. נגד יריב הכל כשר: פעולה מהירה, לשון בוטה, לחץ פתאום. זה פשר המהירות שבה הופעל האינפורם-בירור. ברי, המפלגה הבולשאוויסטית היתה בטוהה מראש במסקנות שתוסקנה באינפורם-בירור המורכב בעיקרו משליחי המפלגות הקומוניסטיות של הגוש. אכן, בין נציגי בולגאריה באותו מושב באינפורם-בירור היה קוסטוב, הוא קוסטוב אשר שילם בחייו על התנגדו, בעדות עצמו, לתיאום הכלכלה הבולגארית לדרישות ברית-המועצות.

המסקנות הוסקו. האינפורם-בירור קבע בסיכומו, כי יוגוסלאוויה לא תחזיק מעמד בלי עזרתן של מדינות הדימוקראטיה העממית ושל ברית-המועצות; כי יוגוסלאוויה תימכר ותשועבד ותיהפך למדינה בורגנית; כי המפלגה הקומוניסטית ביוגוסלאוויה יש בה „אלמנטים בריאים“ אשר יסלקו את המנהיגים שסררו.

ד

אם נזכור את התקוה האחרונה, נראה שזו לא נתקיימה כלל. לא זו בלבד שלא נמצאו היסודות הבריאים שיהא בכוחם לחולל הפיכה כזו; אדרבה, כמעט כל חברי הועד המרכזי, זולת שנים-שלושה, התייצבו לימין ה„מורדים“. תנועת הפועלים ביוגוסלאוויה וההמונים לא זו בלבד שלא מרדו, אלא נתלכדו ביתר שאת סביב מנהיגיהם הבלתי-רצויים במוסקווה. תחת פירוד ואירצון, נתגלתה תמונה של אחדות הכוחות בעמדתם כלפי מוסקווה.

זו היתה טעות אחת של מוסקווה והאינפורם-בירור העושה רצונה.

והרי עוד טעות: ההנחה שיוגוסלאוויה מוט תימוט בלא עזרתן של המדינות הקומוניסטיות, אף היא נתבדתה. למעשה, הושם קץ לכל סעד. על כן נותקו כל קשרי המסחר. ליוגוסלאוויה היו חוזי מסחר עם ברית-המועצות, פולין, צ'כוסלובאקיה, הונגריה, בולגאריה, מהם שכללו סעיפים על הספקת מכונות, חמרי-תעשייה וצרכי חשמל ליוגוסלאוויה. והיה מקום לשער: אם תופסק הספקה זו — ועמדה יוגוסלאוויה ריקה, ערומה ובחוסר-כל.

לכאורה, יש מקום לשאול: אם באה המפלגה הבולשאוויסטית בריב עם המפלגה הקומוניסטית של יוגוסלאוויה, מה טעם לאחוז דרכי הרעבה נגד המדינה כולה, על כלל תושביה? הלא יתכן, כי יימצאו בסדום זו עשרה „צדיקים“ שיסייעו בהחזרת העגלה לדרך-המלך. אולם לפי חשבונה של מוסקווה לא היתה תקוה ליוגוסלאוויה להתקיים בלי עזרת המדינות הקומוניסטיות. כגדול המחסור במדינה זו כן יאבד חנם של מנהיגי הסוררים, לפיכך יש לפעול מיד, ומיד

בהלכה ובהגשמה. במשך שלוש שנים החזיקו ראשי יוגוסלאוויה מעמד והגנו על דעתם ועל זכותם. והגנה זו היא שעוררה אותם למחשבה רבה על בעיות היסוד של תורת מארכס ולנין, על המהפכה ודרכי התגשמותה, על מדינת המעבר, על דרך ניהולה של המהפכה ועל שיטתה הפוליטית של ברית-המועצות כלפי אזרחיה היא, ההמונים העמלים נושאי המהפכה, כלפי המדינות חברות הקומאינפורם וכלפי העולם כולו.

1

תלי תלים של מאמרים נכתבו ביוגוסלאוויה בשאלות אלו והרבה נאומים נישאו. העתונות גדושה מאמרים בענין היחסים עם סס"ר ועם שאר מדינות מזרח אירופה. מנהיגי יוגוסלאוויה אינם רוצים בהחלפת היחסים, ואף על התקפות קשות אינם מגיבים בסגנון חריף. אופייניים לדרך זו הם דברי המרשל טיטו בנאומו הפרוגרממטי בשם הממשלה החדשה של יוגוסלאוויה, עם פתיחת הסקופשטינה ב־25 באפריל 1950:

„ממשלת יוגוסלאוויה הגיעה לידי מסקנה מצערת, שלנוכח עמדתן העוינת של סס"ר ומדינות הדימוקראטיה העממית כלפי יוגוסלאוויה, אין היא רואה כל אפשרות לעשות מצדה דבר אשר ישפיע על הטבת היחסים של ארצות אלו. מסקנה זו מצערת עוד יותר משום שגם הממשלה וגם העמים שביוגוסלאוויה החדשה מחזיקים באהדתם לעמי הארצות האלו ונכספים ביודעים ליצירת יחסים כתיקנם עם ארצות אלו, במידה מסוימת לפחות.

„ברצוני לומר כאן בשם הממשלה וכן בשם עמי יוגוסלאוויה, שלא הממשלה ולא העמים אינם רוחשים שום רגשות איבה כלפי ארצות אלו, שלא הממשלה ואף לא עמי יוגוסלאוויה לא עשו שום דבר, לא בעבר ולא כיום, נגד ארצות אלו, שיהא בו כדי להכתים את שמה של ארצנו הסוציאליסטית. כל האשמה שהוראשמו בקשר לזאת עלידי מנהיגי ארצות אלו וכל הטענות שטענו נגדנו בדרכים שונות — אין בהן אף שמץ אמת, מצוץ הוא מן האצבע והריתו לעז היסטורי שבסופו יפול על ראשיהם של אלה אשר ביקשו בכל מיני דרכים להשחירנו.“

הסגנון הממושע שבתגובת המדינאי אינו התגובה היחידה מצד יוגוסלאוויה כלפי ברית-המועצות ומדינות-החברותיה. מלחמת האידיאות שבאה בעקבות חרם הקומאינפורם הביאה בעקבותיה גם תנופה עיונית ומחשבתית. אם ביחסי המדינות יוגוסלאוויה עוצרת

דים, דרך ארוכה. מניה וביה הוטל עליהם להסתגל למצב חמור, גדוש מוקשים ותקלות בלי סוף, להתאים את תכניותיהם הכלכליות למצב החדש, ולמצוא מקורות חדשים לאספקה הנדרשת לשם קיום תכנית התיעוש בהתאם לתכנית החומש. כללו של דבר, לנהל מדינה הנתונה בתהליך מהפכה סוציאליסטית במהותה, כשהם נלחמים ומתגוננים יום-יום ושעה-שעה מפני אויבים ומשטינים מכל עבר.

והלא יש לזכור גם מה עבר על יוגוסלאוויה בשנים הקודמות. מראשית המלחמה נצטרפו יוגוסלאווים לפארטיזאנים. משכנסה ברית-המועצות למלחמה הריגשו הפארטיזאנים ביוגוסלאוויה, כי מעבר לגבולם מזרחה פועם לב ידידים וכי יד אחים הושטה אליהם ולא תוסר כל ימי המלחמה הנוראה. בשנה האחרונה למלחמה פעלו הפארטיזאנים וצבא ברית-המועצות יחד אחת ונהלו נצחונות משותפים, כתום המלחמה היה חג הנצחון משותף. ראשי הצבא הסוואטי כובדו ברחו בות הנושאים שמותיהם עד היום הזה, רח' גנרל ז'ר-נוב, רח' טולבוהין ועוד. יוגוסלאוויה נתערתה בתוך העולם הקומוניסטי. נכרתו בריתות-אחים עם הונגאריה, רומניה, פולין, צ'כוסלובאקיה. יוגוסלאוויה הריגיטה עזרה ישירה ובעקיפין לאלבאניה, להונגאריה, לבולגאריה וללוחמי יון. חוזי מסחר לסחר חליפין ולאספקה הדדית נתלו הסדר משותף לקשרי תרבות ולחינוך הדור הצעיר, כיאות לאחים לדעה ולעיתיד משותף.

והנה נתגלעו חילוקי-דעות — ובן לילה חלפה הלכה לה הידידות. המהפכנים של אתמול היו לפאשיסטים של היום, האחים מאמש הפכו לבוגדים וריאקציונרים, הלוחמים בהיטלר במשך ארבע שנים של חיי מחתרת וסבל הוכרזו היטלריסטים, ולפחות — טרוצקיסטים.

ואולם מה שהכריז, מטעמים אלו או אחרים, הקומאינפורם, לא נתקבל בבלגראד כמצות אנשים מלומדה. אנשים נאמנים למהפכה ולתורה הקומוניסטית, ובידם נכון הגה השלטון, כיצד יקבלו על עצמם דין „בוגדים“, פאשיסטים, טרוצקיסטים וריאקציונרים, על אחת כמה וכמה כשראו עצמם צודקים, גם מבחינת הגישה המחשבתית וגם מבחינת המעשה? הכרעת הקומאינפורם, אמרו, היא לרעת המהפכה ולרועץ למדינה ולעמים היושבים בה. הברירה היתה: היגנו על השקפתם הם — או יתכחשו לעצמם ויכנעו כרבים שקדמו להם — יכו על חטא בפומבי ואולי גם יועמדו למשפט?

במצב זה היה עליהם להסתגל במחשבה ובמעשה לשינוי היחסים שקם — והעיקר: למצוא דרכם בתורת המהפכה, ולהגן על עצמם ועל קיומם הנפרד —

כמעמד מיוחד, על חשבון ההמונים, עד כדי הדברת העם לרצונה. הביורוקרטיה ידה בכל: במוסדות המדינה הפוליטיים והמינהליים, במפעלים הכלכליים, בצנרת טרליזאציה המופרות, בתפיסת כל סמכות המדינה בידיה ובשאיפה להרחבתה. הביורוקרטיה עומדת בסס"ר מול האזרח, מול העם, מול ההמונים העמלים — ומטילה עליהם דעתה ומרותה, שיטתה והשקפותיה. אסור כי האזרח יחשוב, ידבר ויכתוב, אחרת מאיש המנגנון. האמן היוצר חייב ליצור לפי הוראות מלמעלה, בתוך מסגרת קבועה, ואוי למי שיחרוג ממנה — אלא אם כן "יחזור בתשובה" בפומבי, ואז תלוי הדבר בביורוקרטיה אם תסתפק בזאת או תעמידו בכל זאת למשפט על בגידה.

הביורוקרטיה שואפת, מלבד זאת, להרחיב שליטונה על כל יתר מדינות המהפכה. לכך דרושה השתלטות של ממש, ועל כן אין נוהגים שוין ביחסים עם המדינות האחרות, אלא כופפים אותן מכל הבחינות — כלכלית, פוליטית ותרבותית — לסס"ר. דוילאס מונה במדיניות הסוציאליסטית התרחקות ממקורות תורתם של מארכס ואנגלס, שגיאות בטקטיקה המהפכנית ושיטה אנטי-מארכסיסטית ואנטי-לניניסטית בהנהגת העולם הסוציאליסטי. לפי דבריו אפשר למצוא בברית-המזרח עוצות: * הנהגת יחסי אי-שוויון עם מדינות סוציאליסטיות אחרות וניצולן; טיפוח בלתי-מארכסיסטי של תפקיד המנהיג, הלוכש לעתים צורת עבודה אלילים ומביא לידי זיופים היסטוריים גסים, המזכירים את תקופת האבטוקרטיה המלוכנית; הבדלים בשכר העבודה — למעלה מן המקובל אפילו בביורוקרטיה הבורגנית — המגיעים מ-400 עד 15.000 רובל לחודש; כפייה אידיאולוגית של לאומיות רוסיה הגדולה, זלזול והנמכת תפקידם, תרבותם ודבריימיהם של עמים אחרים; הסכם על חלוקת ספירות-השפעה עם המדינות הרכושניות; תביעת מונופולין לפירושה הנכון של האידיאולוגיה המארכסיסטית ושיטת הטקטיקה של תנועת העבודה הבין-לאומית והפחת שקרים ולעז בתנועת הפועלים; סירוס תורתם של מארכס, אנגלס ולנין, ביחוד לגבי חוקי תקופת-המעבר למשטר החברה הקומוניסטית; זלזול בתפקידה של ההכרה, ביחוד הכרת ההמונים במלחמתם למען משטר-חברה חדש; נטיות לחיסולה של הדימוקראטיה הסוציאליסטית למעשה והפיכתה לדבר שבצורה בלבד, מניעת מלחמת הדעות ועצירת יומתם של ההמונים, היינו פגיעה ביסוד כוחם היוצר, וממילא בכוחות היוצרים בכלל; ראויזיה בעיקרי היסוד הפילוסופיים של המארכסיזם.

ברוחה, הרי בתחום ההלכה — שאני, במשך השנתיים שחלפו, שהיו מלאות לבטים נפשיים ורוחניים, בשלה מחשבת הבקורת ונתנה תוצאותיה. מנהיגי יוגוסלאביה יצאו בלשון ברורה ושנונה נגד האדיקות המוסקוואית, נגד הדוגמאטיזם של הצמרת הקומוניסטית בסס"ר, והרי הם קוראים לשינוי ערכים בעולם המהפכה, שינוי ערכים בכל שטחי המחשבה וההגשמה. עדות נכבדה לתהליך המחשבה המתחולל כאן הוא נאומו של מילובאן דוילאס, איש מונטיניגרו, מיניסטר בלי תיק וחבר הפוליט-ביורו, על בעיות הסוציאליזם.*

לדעתו של דוילאס, דרכם של הקומוניסטים ביוגוסלאביה חדשה היא בעולם הסוציאליסטי ועל כן — חשיבות היסטורית נודעת לה. הרי הם "המערערים הראשונים" על המצב הקיים בעולם המהפכה. לפי הגדרתו: "אנו השלילה ההגליאנית של המצב הקיים בסוציאליזם ולפיכך גם הניצוץ להתפתחות העתידה". ולפי שהיוגוסלאבים מעוררים בעיות חדשות ושאלות נוקבות, נעשו תופעה בעלת ערך בין-לאומי. אמנם שרשיהם בתחומים לאומיים, אך עצם הופעתם על הבמה ההיסטורית כמתנגדים למצב הקיים ולשיטות פוליטיקה וטקטיקה מקובלות, היא המעמידה אותם קבל העולם המהפכני כולו בחזקת פותחי אפקים חדשים למחשבה, לבקורת ולמעשים.

2

בשלושה דברים, לפי הגדרת טיטו, ניכר אבדן עצמאותה של מדינה ביחסיה עם מדינה גדולה ממנה: חוסר שוויון שבין שתי המדינות; ניצול כלכלי המביא לידי העשרת המדינה הגדולה על חשבון המדינה הקטנה; כפיפות גמורה בענייניה הפנימיים למדינה האחרת, הגדולה.

ובשלושת הדברים אמרה ברית-המועצות להדביר תחתיה את יוגוסלאביה. ובוה חטאה הגדול של ברית-המועצות כלפי חברה.

לדברי דוילאס לא חטאה ברית-המועצות רק כלפי יוגוסלאביה. כי שאיפתה להשתלט על כל מדינות מזרח אירופה, בידיה או בידי שליחיה, השתלטות ממש. לדעת דוילאס לא מקרה הוא שאלו הן מגמותיה של ברית-המועצות. ברית-המועצות ססתה, לדבריו, זה כבר מדרך ההגשמה הסוציאליסטית הטהורה, דרך מארכס ואנגלס, והחזיון המרחיק אותה ת"ק פרסה מן ההגשמה הסוציאליסטית הוא השתלטות המנגנון על המדינה, לשון אחרת, התחזקות הביורוקרטיה.

* "יוגוסלאביה החדשה", גליון מס. 14, אפריל 1950 (גרמנית).

* "פוליטיקה", עתון יומי, גליון מס. 13504 מיום 19 במארס 1950.